

BEYNƏLXALQ İQTİSADI TƏŞKİLATLARIN YARANMASININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

ŞİRVANİ KÖNÜL VAQİF qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, assistent

konul.sirvani.75@mail.ru

Açar sözlər: beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar, dünya iqtisadiyyatı, ölkə, iqtisadiyyat, ticarət

Beynəlxalq münasibətlərin mövcud vəziyyəti, qloballaşan dünyamızda dövlətlərin həyatın bütün sahələrində birgə və koordinasiyalı fəaliyyət mexanizmi kimi 19-cu əsrin sonunda beynəlxalq aləmdə meydana çıxan beynəlxalq təşkilatların daha fəal iştirakı ilə xarakterizə olunur. Dövlətin xarici funksiyaları bu gün potensialını zənginləşdirməyə imkan verən müxtəlif növ beynəlxalq təşkilatlarda iştirakı ilə həyata keçirilir. Beləliklə, beynəlxalq təşkilatlar dövlətlərarası əməkdaşlığın sabit bir təşkilatı və hüquqi formasını təşkil edir və beynəlxalq münasibətlərdə beynəlxalq hüququn müstəqil subyektləri kimi çıxış edirlər.

Ayrı-ayrı ölkələrin iqtisadiyyatının inkişafı, bu iqtisadiyyatların açıqlıq prosesi və ölkələrin sonrakı inteqrasiyası onlar arasında qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsinə, həm ticarət, həm də valyuta və maliyyə münasibətlərinə aid müəyyən mübahisələrin həll edilməsinə ehtiyac yaradır. Ancaq belə bir tənzimləmə həm ikitərəfli əsasda, həm ölkələr arasındakı müqavilələr sayəsində, həm də dövlətlərarası səviyyədə, funksiyaları müəyyən ticarət prinsiplərinə və ümumilikdə ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrə uyğunluğu da daxil edən müəyyən təşkilatların yaradılması sayəsində reallaşa bilər. Bu cür təşkilatlara beynəlxalq təşkilatlar deyilir.

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar - iqtisadi və siyasi əməkdaşlığın qurulması və inkişafı, dünya iqtisadi münasibətlərinin tənzimlənməsi, kapitalın sərbəst hərəkəti və beynəlxalq hüququn prinsiplərinə riayət edilməsi əsasında dünya iqtisadiyyatının sabit inkişafı üçün yaradılmış beynəlxalq hökumətlərarası və qeyri-hökumət qurumları və təşkilatlar məcmusudur. [2, s.43]

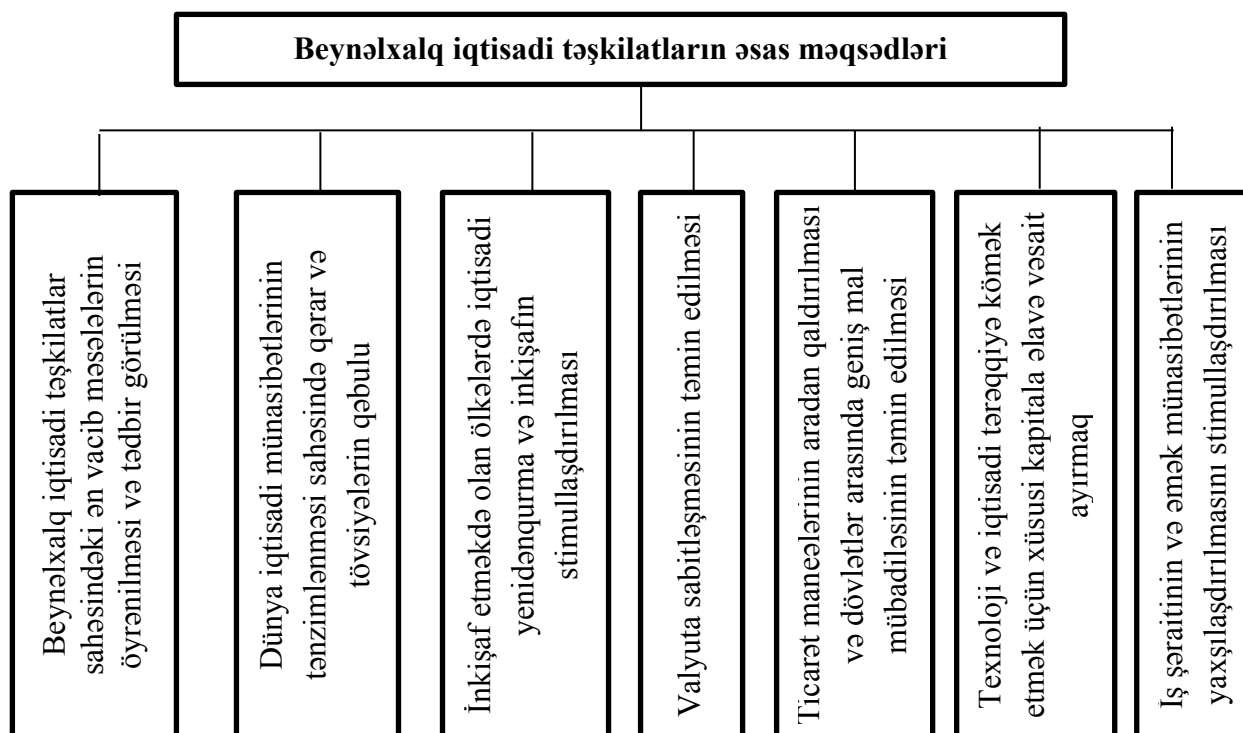
Geniş mənada “beynəlxalq təşkilat” termini yalnız dövlətlərin üzv olduqları təşkilatları deyil, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarını və hətta sənaye və ticarət birləşmələrini də əhatə edir. “Beynəlxalq Təşkilat” kateqoriyası ən çox “hökumətlərarası təşkilat” mənasında istifadə olunur. ECOSOC-un 27 fevral 1950-ci il tarixli 288 sayılı qətnaməsinə görə, “beynəlxalq müqaviləyə uyğun olaraq yaradılmış hər hansı beynəlxalq təşkilat qeyri-hökumət təşkilatı kimi qəbul edilməlidir.” Bu müddəə, qeyri-hökumət təşkilatlarının məşvərətçi statusu ilə bağlı qaydaları aydınlaşdırmaq məqsədilə irəli sürülmüşdür. 10 dekabr 1982-ci il tarixli BMT-nin Dəniz Qanunu Konvensiyası beynəlxalq təşkilatlara aşağıdakı tərifini verib: “beynəlxalq təşkilat dövlətlər tərəfindən yaradılan hökumətlərarası təşkilat deməkdir”. [3]

Beynəlxalq təşkilatlar dünya iqtisadiyyatında getdikcə daha çox rol oynayır. Birincisi, onların fəaliyyətləri valyuta hesablaşma münasibətlərinin işində zəruri tənzimləmə prinsipini və müəyyən bir sabitliyi əldə etməyə imkan verir. İkincisi, bunlar ölkələr arasında pul münasibətlərinin qurulması üçün bir forum rolunu oynayacaq şəkildə hazırlanmışdır və bu funksiya durmadan artır. Üçüncüsü, inkişaf meyilləri barədə məlumatların öyrənilməsi, təhlili və ümumiləşdirilməsi və dünya iqtisadiyyatının ən vacib problemlərinə dair tövsiyələrin verilməsi sahəsində beynəlxalq valyuta və maliyyə-kredit təşkilatlarının əhəmiyyəti artır.

Qeyd edək ki, qanuni olaraq yaradılan təşkilatlar aşağıdakı meyarlara uyğun olmalıdır:

- bir qayda olaraq, bir təşkilatın yaradılmasında yalnız suveren dövlətlər iştirak edir;
- təşkilat beynəlxalq hüquqa tam uyğun olaraq yaradılır;

- təşkilat, bir qayda olaraq, beynəlxalq müqavilə əsasında yaradılır;
- təşkilat konkret problemləri həll etmək üçün yaradılır;
- təşkilat daimi orqanlar sisteminə malikdir;
- təşkilatın təsisçiləri tərəfindən müəyyən edilmiş beynəlxalq hüquqi şəxs statusuna malikdir;
- təşkilat beynəlxalq təşkilat statusuna malikdir.

Şəkil. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların əsas məqsədləri

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların fəaliyyətinin mahiyyəti üzv dövlətlərin mənafelərinin müəyyənləşdirilməsində və koordinasiyasında, ortaq mövqe, ümumi iradə əsasında inkişaf etdirilməsində, müvafiq vəzifələrin müəyyənləşdirilməsində, habelə onlara çatmağın metod və vasitələrindədir. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların spesifikliyi, üzvlərinin suveren dövlətlər olması ilə özünü göstərir. Bu, funksiyaların və onların həyata keçirilmə mexanizmlərinin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. Təşkilatın fəaliyyətinin əsas mərhələləri müzakirə, qərar qəbul etmə və icrasına nəzarətdən ibarətdir. Hər hansı bir beynəlxalq təşkilat, yalnız özünə xas olan müəyyən bir hədəfə çatmaq üçün qurulur və bu bir təşkilatın funksiyalarını, səlahiyyətlərinin xüsusiyyətini, təşkilati quruluşunu və fəaliyyətinin ən vacib tərəflərini müəyyənləşdirməyə zəmin yaradır. Beynəlxalq bir təşkilatların funksiyalarının təsnifatına vahid bir yanaşma inkişaf etdirilməmişdir. Beynəlxalq təşkilatların yerinə yetirdiyi funksiyalar çoxdur və dövlətlərin onlara verdiyi vəzifələrdən asılıdır. Bunlar arasında 4 əsas funksiyayı xüsusilə qeyd etmək lazımdır:

1. **Normativ-tənzimləyici** (ən vacib) - üzv dövlətlərin hədəflərini, prinsiplərini, qaydalarını, davranışlarını təyin edən qərarlar qəbul etmək. Beynəlxalq təşkilatların normativ-tənzimləyici (qanunverici) funksiyasını haqlı olaraq günümüzün ən vaciblərindən biri adlandırmaq olar. Bu funksiya sayəsində təşkilat özü və üzv dövlətlər üçün məqsəd və prinsiplərinə çatmağa imkan verən iqtisadi, mənəvi, siyasi və ya hüquqi əhəmiyyətə malik olan qaydaları, davranış standartlarını müəyyənləşdirir. [4, s.10]

2. **Nəzarət** – üzv dövlətlərin davranışının beynəlxalq hüquq normalarına və qətnamələrə uyğunluğuna nəzarətin həyata keçirilməsi. Nəzarət beynəlxalq təşkilatın səlahiyyətlərinə aid olan

sahələrdə işlərin həqiqi vəziyyətinin müəyyənləşdirilməsinə və beynəlxalq hüquqa uyğunluğunun qiymətləndirilməsinə yönəlmiş tədbirlərin həyata keçirilməsində fəaliyyət göstərir. Bu cür nəzarətin məqsədi müvafiq sənədlərin müddəalarının həyata keçirilməsini təşviq etməkdir.

3. **Operativ** - təşkilatlar tərəfindən iqtisadi, elmi, texniki və digər yardımların, məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi. Bu funksiyayı yerinə yetirərkən təşkilat öz məqsədlərinə çatır və tapşırıqları öz hesabına - sərəncamındakı insan və maddi resursların köməyi ilə həyata keçirir.

4. **İnformasiya**. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların digər bir funksiyası informasiya fəaliyyəti ilə bağlıdır ki, bu da iqtisadi materialların toplanması, ümumiləşdirilməsi və təhlilidir. Yəni, informasiya funksiyasının mahiyyəti, dövlətləri, digər beynəlxalq təşkilatları və beynəlxalq münasibətlərin digər iştirakçılarını cəlb etmək üçün təşkilat barədə beynəlxalq ictimaiyyəti məlumatlandırmaqdır. [1, s. 9]

Bəzi mənbələrdə beynəlxalq təşkilatların ən vacib funksiyaları kimi yardım, müşahidə, nəzarət və tənzimləmə olduğu qeyd olunur. Ayrı-ayrı beynəlxalq iqtisadi təşkilatların funksiyalarının mahiyyətini anlamaq üçün onların məqsədlərini müəyyənləşdirmək lazımdır. Fikrimizcə, bu məsələlər ayrıca bir tədqiqat sahəsidir.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq təşkilatlar bir-biri ilə fəal əməkdaşlıq edərək dünya iqtisadiyyatına və siyasətinə təsir göstərən strukturlardır. Bu gün əsas məqsədi ticarət və iqtisadiyyatın digər sahələrində müxtəlif ölkələr arasında əlaqələri gücləndirmək olan kifayət qədər geniş beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar şəbəkəsi mövcuddur. Dünya iqtisadiyyatının tədricən qloballaşma meyilləri nəzərə alınaraq, bu cür təşkilatların rolu sisteməlik şəkildə artır. Odur ki, hər bir beynəlxalq iqtisadi təşkilatın strukturunun, məqsəd və vəzifələrinin, iş prinsiplərinin təkmilləşdirilməsi və digər tərəfdən bu qurumların bütün dəstinin fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi böyük maraq doğurur.

ƏDƏBİYYAT

1. Коновалов В.В. Международные финансовые организации и их роль в мировой финансовой системе. Сборник научных трудов. М., 2017, с. 9-11
2. Сильвестрова С. Н. Международные экономические организации. М.: Издательство Юрайт, 2017, 245 с.
3. <https://digitallibrary.un.org/record/212457>
4. <http://publishing-vak.ru/file/archive-law-2016-11/1-tumanov.pdf>

РЕЗЮМЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Ширвани К.В

Ключевые слова: международные экономические организации, мировая экономика, страна, экономика, торговля

Международные организации – это структуры, которые, активно сотрудничая друг с другом, оказывают влияние на мировую экономику и политику. Сегодня существует достаточно обширная сеть международных экономических организаций, основной целью которых является укрепление связей между различными странами в торговле и других сферах экономики. С учетом постепенных тенденций глобализации мировой экономики роль таких организаций систематически возрастает.

В статье представлена информация о сущности и целях международных экономических организаций. Разъясняются основные функции международных экономических организаций. Определены характеристики этих функций и механизмы их реализации. Изучена деятельность международных экономических организаций, и роль в развитии мировой экономики.

SUMMARY
THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE CREATION
OF INTERNATIONAL ECONOMIC ORGANIZATIONS
Shirvani K.V.

Key words: *international economic organizations, world economy, country, economy, trade*

International organizations are structures that actively cooperate with each other and influence the world economy and politics. Today, there is a fairly extensive network of international economic organizations whose main goal is to strengthen ties between different countries in trade and other areas of the economy. In view of the gradual trends of the global economy's globalization, the role of such organizations is systematically increasing.

The article provides information about the nature and goals of international economic organizations. The main functions of international economic organizations are explained. The characteristics of these functions and their implementation mechanisms are defined. The activity of international economic organizations is studied, their role in the development of the world economy is studied

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	01.07.2020
	Son variant	07.09.2020